

Atlas kao arhiv vrijednih podataka

(Općeslavenski lingvistički atlas: Fonetsko-gramatička serija, Tom 4a, Refleksi **ъ* i **ь*, Zagreb, 2006.)

U Zagrebu je 2006. godine objavljen svezak *Općeslavenskoga lingvističkog atlasa, Fonetsko-gramatičke serije, Refleksi **ъ* i **ь**. Rad na Općeslavenskome lingvističkome atlasu (OLA) počeo je još 1956. i jedan je od najvećih lingvističkih pothvata na svijetu. Od 1958. godine svake se godine sastaju uredništvo i radna skupina čiji su članovi stručnjaci iz svih slavenskih zemalja te predstavnici Lužičkih Srba iz Njemačke. U radu na Atlasu sudjeluju iz Češke Akademie věd České republiky, Ústav pro jazyk český, iz Bjelorusije Nacyjanal'naja akademija navuk Belarusi, Intytut movaznaustva imja Jakuba Kolasa, iz Bosne i Hercegovine Akademija nauka Bosne i Hercegovine, iz Rusije Rossijskaja akademija nauk, Institut ruskogo jazyka im. V. V. Vinogradova, Institut slavanovedenija, iz Hrvatske Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za lingvistička istraživanja, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, iz Makedonije Makedonska akademija za naukite i umetnostite, Istraživački centar za arealna lingvistika, iz Poljske Polska Akademia Nauk, Instytut Języka Polskiego, iz

Slovenije Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, iz Srbije i Crne Gore Srpska akademija nauka i umetnosti, Međuakademijski odbor za dijalektološke atlase, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, iz Slovačke Slovenská akadémia vied, Jazykovedný ústav Ľudovita Štúra, iz Ukrajine Nacional'na akademija nauk Ukraini, Institut ukrajins'koj movi, Institut ukrajinoznanstva im. I. P. Krip'jakeviča te iz Njemačke predstavnici Lužičkih Srba Sorbisches Institut e. V., Serbski institut z.t. Na radu u ovome tomu nisu sudjelovali znanstvenici iz Bugarske.

U HAZU se na Atlasu radi u sklopu znanstvenoga projekta Općeslavenski lingvistički atlas (OLA) i Europski lingvistički atlas (ALE), kojega je voditelj akademik Dalibor Brozović.

Područje koje pokriva OLA veoma je veliko i bio je potreban velik broj stručnjaka i dobra koordinacija kako bi se ono obradilo na adekvatan način. Da bi se moglo istražiti tako veliko područje, a onda i usporediti rezultate svih istraživača, sastavljen je upitnik, odnosno popis jezikoslovno relevantnih pitanja (upitnik za OLA ima 3454 pitanja). Mnogi dobiveni rezultati prikazani su na kartama u atlasu. Osim upitnika sastavljen je i popis punktova naseljenih mjesta bitnih za obrađivanje koji su navedeni na početku atlasa i ima ih 853. Na-

kon što su sastavljeni i upitnik te popisi punktova i znakovlja, istraživači dijalektolozi odlazili su u pojedine punktove i ispunjavali upitnik. Taj je posao, zbog velike količine podataka i širokoga područja, trajao godinama. Kada su se prikupili svi podatci, počeli su se obrađivati i prikazivati na kartama koje se zatim tiskaju u atlasu.

Atlas daje odgovore na povijesno-poredbena i sinkrono-tipološka pitanja. Iz kartografskoga prikaza pojedinih problema na području koje pokriva slavenški jezici može se vidjeti suvremeno stanje u slavenskim jezicima, ali i kako je do njega došlo, tj. kako su se jezici raslojavali, širili i reagirali na dodire s neslavenskim jezicima. Takav prikaz podudarnosti i razlika među srodnim slavenskim jezicima istovremeno omogućuje i tipološku analizu.

Vrijednost i važnost takva projekta potvrđuje i odabrana komisija koju čine vrhunski dijalektolozi i znanstvenici: H. Jenč, S. Wölke, K. Fic, J. Vojtová, G. U. Arašonkava, A. A. Kryvicki, A. I. Padlužny, D. Vujičić, T. F. Vendina (predsjednik), L. V. Vjalina (znanstveni tajnik), V. V. Ivanov, L. E. Kalnyn', G. L. Klepikova, V. A. Pyhov, D. Brozović, M. Lončarić, M. Menac-Mihalić, M. Markovik, K. Peev, J. Basara, I. M. Doliński, B. Falińska, J. Siatkowski, Z. Topolińska, J. Waniakowa, K. Kenda-Jež, V. Smole, D. Petrović, M. Pižurica, S. Remetić, A. Ferencíková, P. Žigo, P. J. Gricenko i J. O. Dzendzelivs'kyj.

OLA se sastoji od leksičko-tvorbenoga i fonetsko-gramatičkoga niza. Od početka rada do danas u leksičko-tvorbenoj sekciji pojavili su se svesci *Životinjski svijet* (Moskva 1988), *Stočarstvo* (Varšava 2000), *Biljni svijet* (Minsk 2000), *Zanimanja i društveni život* (Varšava 2003). U fonetsko-gramatičkoj seriji obrađuju se u svescima suvremeni refleksi praslavenskih glasova, a pripremaju se i svesci s gramatičkom problematikom. Do sada su izišla izdanja *Refleksi jata* (Beograd 1988), *Refleksi nosnoga ě* (Moskva 1990), *Refleksi nosnoga o* (Wrocław – Varšava – Krakov 1990), *Refleksi diftongâ poluglas + r, l* (Varšava 1994), *Refleksi *ъ, *ь. Sekundarni samoglasnici* (Skopje 2003). U pripremi je još nekoliko svezaka.

Već objavljenim svescima sada se pridružio i svezak s poluglasovima za koji, s obzirom na međunarodnu važnost toga projekta, s ponosom možemo reći da je objavljen u Zagrebu. U svesku 4a obrađeni su specifični refleksi *ъ* i *ь* u susjedstvu s *j*, prije svega u sekvencama *ъj*, *ьj*, *ъjb*, *ьjb* osobito na kraju riječi, kao i sekvenca *jb* na početku riječi. Rezultati su prikazani na 61 karti, a svaku od njih prati popis punktova s potvrđama, komentar i legenda u kojoj su specijalnim znakovima označeni refleksi istraživanoga glasa u punktu. Tako primjerice karta broj 19., koju je priredio B. Finka, pokazuje distribuciju glasa *ъ* u riječi **pqp/ъ/kъ*. Na lijevoj strani uz punkt koji je označen brojem (primjeri-

ce broj 24. označava Dobrinj na Krku, broj 33. Trnovac pokraj Gospića) nalazi se potvrda realizacije toga glasa (u Dobrinju je potvrđeno *'pupok*, a u Trnovcu *púpak*). U komentarima je među ostalim izdvojeno da su u južnoslavenskim jezicima refleksi glasa *b gotovo u pravilu u nenaglašenoj položaju (uz nekoliko iznimaka), dok je u istočnoslavenskim jezicima refleks glasa *b u naglašenoj položaju. Iz legende je vidljivo da se *b pojavljuje kao *i, y, e, ę, ε, ə, ə, a, a:, ą, ą:, o, ɔ, u* te nulta redukcija. Na kraju se nalaze upućavajuće karte koje sintetiziraju sve karte i materijale sveska. One obrađuju po jedan problem, a to su: *Fonološki opis refleksa *b i *p, Fonološki status *b, Sudbina *a: # *ə, Fonološki status *b, Fonetski refleksi *b i *p, Utjecaj okruženja na refleks poluglasova*. Autori čak dviju upućavajućih karata hrvatski su dijalektolozi. Kartu *Fonetski refleksi *b i *p* priredile su M. Menac-Mihalić i V. Zečević, a kartu *Utjecaj okruženja na refleks poluglasova* M. Lončarić, A. Šojat i A. Celinić.

Fonološki opisi južnoslavenskih prostora, koji su nastali kao rezultat prikupljanja tih podataka, objavljeni su kao posebno izdanje Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i madežonskih govora obuhvaćenih opšte-slovenskim lingvističkim atlasom*, Sarajevo 1981. U OLA su hrvatski govori predstavljeni s 39 punktova. Di-

jalektima čakavskog narječja pripada 13 punktova: Žminj (Istra), Cres, Dobrinj (otok Krk), Rukavac (kod Rijeke), Brinje (Lika), Sali (Dugi otok), Komiža (Vis), Trogir, Vrbanj (Hvar), Lastovo, Stinjaki (Gradišće u Austriji), Čemba (Gradišće), Pajngrt (Gradišće). Dijalekti kajkavskog narječja predstavljeni su s 8 punktova: Močila (Gorski kotar), Domaslovec (sjeverno od Karlovca), Začretje (Zagorje), Cubinec (kod Križevaca), Prelog (Međimurje), Virje (kod Koprivnice), Trebarjevo Desno (kod Siska), Homok (sjeverozapadna Mađarska). Štokavski hrvatski govori predstavljeni su sa 17 punktova (od toga 8 u Republici Hrvatskoj, 6 u BiH, 1 u Italiji i 2 u Mađarskoj): Trnovac (Lika), Mala Pretatovica (sjeverno od Grubišnog Polja), Magića Mala (kod Nove Gradiške), Strizivojna (južno od Đakova), Valpovo, Gradište (sjeverno od Županje), Otok (kod Sinja), Cavtat, Guber (kod Livna), Dobretići (kod Banjaluke), Vijaka (kod Vareša), Tramošnica (kod Gradačca), Grude (zapadno od Širokoga Brijega), Kreševo (zapadno od Sarajeva), Kruč (Italija, pokrajina Molise), Pogan (mađarski dio Baranje) i Dušnok (jug Mađarske, na Dunavu). Govori krašovanskih sela u rumunjskome Banatu pripadaju jednomu od dijalekata torlačkoga narječja i predstavljeni su jednim punktom (Klokotič).

U radu na Tomu 4a sudjelovali su hrvatski znanstvenici: glavni urednik ovoga sveska Dalibor Brozović, Du-

nja Brozović Rončević, Anita Celinić, Božidar Finka, Boris Kuzmić, Josip Lisac, Mijo Lončarić, Snježana Marčec, Jela Maresić, Mira Menac-Mihalić, Antun Šojat, Sanja Vulić, Vesna Zečević. Među njima karte su pripremili Dalibor Brozović, Anita Celinić, Božidar Finka, Boris Kuzmić, Mijo Lončarić, Mira Menac-Mihalić i Antun Šojat, a zahvaljujući Dunji Brozović Rončević cijeli se atlas nalazi i u digitalnome obliku na kompaktnome disku, što olakšava pregledavanje podataka (tiskani oblik atlasa zbog svoje je veličine pomalo nespretan) i pokazuje da se OLA uključio u suvremene tehnološke promjene i informatizaciju društva.

Obradivani jezici genetski su srodni, ali je vremensko raslojavanje ostavilo svoje tragove i niz razlika među njima. Dobro je da te razlike budu prikazane kroz jedan unificirani presjek koji omogućuje metodologija primijenjena u OLA (dobro odabrani punktovi i isti upitnik). Tako je nastao bogat arhiv jezikoslovnih podataka prikazanih na najjednostavniji i najpregledniji mogući način – u obliku karata ujedinenih u atlasu koji nam pokazuje da smo svi dio jedne jezične porodice, ali i da se unutar nje razlikujemo.

Ivana Matas Ivanković